

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-59>

УДК 330.341

ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ ОДЕРЖАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВАМИ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

ASSESSMENT OF PROSPECTS FOR OBTAINING COMPETITIVE ADVANTAGES BY OIL AND FAT INDUSTRY ENTERPRISES OF UKRAINE

Буряченко Олексій Валентинович

кандидат політичних наук,
Вінницький фінансово-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5308-2570>

Ткачук Людмила Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький національний технічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9770-7851>

Buryachenko Oleksiy

Vinnitsia University of Finance and Economics

Tkachuk Liudmyla

Vinnitsia National Technical University

Стаття присвячена дослідженню теоретико-методологічних аспектів забезпечення конкурентоспроможності підприємств олійно-жирової галузі України. Проаналізовано особливості ринку олійно-жирової продукції, проблеми та перспективи його розвитку. Виявлено основні чинники, що сприяють позитивній динаміці розвитку олійно-жирового комплексу України. Обґрунтовано шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції за рахунок реструктуризації сировинної та технічної бази галузі, відродження виробництва традиційних вітчизняних олійних культур, використання інноваційних технологій, активізації роботи зі зміцнення і розширення позицій України на світових ринках. Визначено заходи щодо подальшого ефективного та конкурентоспроможного розвитку даного ринку на довгострокову перспективу.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкуренція, конкурентна позиція, ринок олійно-жирової продукції, виробництво, соняшник.

Статья посвящена исследованию теоретико-методологических аспектов обеспечения конкурентоспособности предприятий масложировой отрасли Украины. Проанализированы особенности рынка масложировой продукции, проблемы и перспективы его развития. Выявлены основные факторы, способствующие положительной динамике развития масложирового комплекса Украины. Обоснованы пути повышения конкурентоспособности продукции за счет реструктуризации сырьевой и технической базы отрасли, возрождения производства традиционных отечественных масличных культур, использования инновационных технологий, активизации работы по укреплению и расширению позиций Украины на мировых рынках. Определены мероприятия по дальнейшему эффективному и конкурентоспособному развитию данного рынка на долгосрочную перспективу.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкуренция, конкурентная позиция, рынок масложировой продукции, производство, подсолнечник.

The article is devoted to the study of theoretical and methodological aspects of ensuring the competitiveness of enterprises in the oil and fat industry of Ukraine. The peculiarities of the market of oil and fat products, problems and prospects of its development are analyzed. It is determined that the main factors that will determine the movement of the global market and regional markets (including Ukraine) are uncertainty of political decisions and uncertainty in the prospects of economic development; reduction of consumption growth rates; falling global economic growth. Ways to increase the competitiveness of products by restructuring the raw materials and technical base of the industry, reviving the production of traditional domestic oilseeds, the use of innovative technologies, intensifying work to

strengthen and expand Ukraine's position in world markets. The peculiarities of the production of organic high-oleic sunflower oil, which is becoming more and more popular in the world, are analyzed due to the awareness of its usefulness for human health and positive impact on the environment. In addition, the advantages of organic production over traditional have a number of economic, environmental and social aspects: economic are related to the prospect of increasing the profitability of organic production and its competitiveness; environmental is to preserve the environment in the production process; social in saturated consumer market with quality products. Another important area of maintaining high export performance of enterprises in the oil and fat industry of Ukraine is to increase the competitiveness of products through quality assurance. In order to gain competitive advantages, oil and fat enterprises need to take into account the following global trends: changes in the structure of nutrition and significant demand for vegetable oils, organic production and healthy eating; search for new markets that open as a result of trade wars; taking into account changes in tax legislation, introduction of quotas and export restrictions; investing in the processing and expansion of production facilities; change of modification and reorganization of oil production in the premium segment. Measures for further effective and competitive development of this market in the long run are identified.

Keywords: competitiveness, competition, competitive position, market of oil and fat products, production, sunflower.

Постановка проблеми. Визначальною умовою подальшого розвитку ринкових відносин та реалізації євроінтеграційних процесів в Україні є підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних виробничих підприємств. В сучасних умовах конкурентоспроможність підприємства розглядається як можливість боротися за ринки збуту, здатність випереджати конкурентів, використовуючи сучасні технології, вміння максимально ефективно розподіляти ресурси з метою випуску високоякісної продукції [1].

Оскільки олійно-жирова галузь України є однією з найбільш успішних та прибуткових, важливою проблемою забезпечення її конкурентоспроможності є формування ефективних систем управління, спрямованих на забезпечення функціонування підприємств в умовах конкурентного середовища на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Олійно-жировий комплекс є бюджетоутворюючим в структурі економіки України, гарантує продовольчу безпеку країни, дає можливості розвитку суміжних галузей національної економіки, формує позитивне сальдо зовнішньої торгівлі. Тому дослідження стану, тенденцій та перспектив розвитку ринку олійно-жирової продукції України є актуальною проблемою, вирішення якої сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В сучасній науковій літературі дослідження механізмів функціонування і розвитку олійно-жирового комплексу України розглядаються в працях таких вітчизняних вчених-економістів, як Благодир Л. М., Гарбар В. А., Казанджі А. В., Капшук С. П., Заїнчковський А. О., Пилявець В. М., Чирва О. Г., Швед Т. В. та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на значну кількість теоретичних та прикладних досліджень з даної проблеми, потребують подальшого дослідження фактори підвищення конкурентоспроможності олійно-жирової продукції, інструментарій оцінки конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження проблем та перспектив функціонування підприємств олійно-жирової галузі України, розробка заходів для посилення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Олійно-жирова галузь України є важливою бюджетоутворюючою галуззю вітчизняного агропромислового комплексу. За роки незалежності вона характеризувалась швидким відродженням та подальшим стрімким розвитком. Це провідна галузь промисловості України, яка не лише відновила обсяги виробництва олійно-жирової продукції до рівня 1990 року, а й збільшила їх у понад 6 разів та утримує статус лідера на міжнародному ринку серед виробників та експортерів соняшникової олії, якість якої підтверджено в понад 120 країнах. В сучасних умовах олійно-жирова галузь є експортно-орієнтованою, оскільки відіграє визначальну роль у формуванні позитивного сальдо зовнішньої торгівлі продовольчими товарами та сільськогосподарською продукцією.

За роки незалежності України було створено понад 100 тисяч робочих місць на внутрішньому ринку, існує стабільна динаміка зростання, збудовано понад 80 нових підприємств, реконструйовано та модернізовано існуючі виробництва, вкладено понад 4,0 млрд. доларів іноземних та вітчизняних інвестицій [2].

За попередніми оцінками асоціації «Укроліапром» [3], у 2020–2021 маркетинговому році експорт з України склав 5277 тис. тонн

олії соняшникової. Протягом січня-липня 2021 року зовнішньоторговельний оборот продовольчими товарами та сільськогосподарською продукцією сягнув 16,682 млрд. дол США (зростання склало 10% до відповідного періоду 2020 року).

З України експортовано продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції на 12,493 млрд. дол США (приріст 7%). Імпортовано в Україну товарів на 4,189 млрд. дол США (приріст 19%). Таким чином, позитивне сальдо зовнішньої торгівлі продовольчими товарами та сільськогосподарською продукцією за звітний період і складає 8,304 млрд. дол США.

За сім місяців 2021 року зовнішньоторговельний оборот основними видами продукції олійно-жирової галузі України сягнув понад 4,9 млрд. дол США (приріст 10%), що складає 29,4% у зовнішній торгівлі агропромислового комплексу та 6,7% у зовнішній торгівлі товарами в цілому по Україні (72,9 млрд. дол США).

Експорт олійно-жирової продукції за звітний період склав 4,692 млрд. дол США (приріст 15%), що займає частку 37,6% в структурі експорту продукції агропромислового комплексу та 13,8% в загальному експорті товарів з України. Найбільшу питому вагу має експорт олії соняшникової на рівні 75,3%.

Імпорт в Україну олійно-жирової продукції склав за сім місяців 2021 року 0,21 млрд. дол. США, його частка займає 5% в структурі імпорту агропромислового комплексу та 0,5% в структурі загального імпорту товарів в Україну. У структурі імпорту олійно-жирової продукції найбільшу частку тримають тропічні олії – більше 75% та маргарінова продукція і жири спецпризначення – більше 20%.

Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі олійно-жировою продукцією досягло 4,48 млрд. дол США, при цьому сальдо зовнішньої торгівлі продовольчими товарами та сільськогосподарською продукцією складає 8,304 млрд. дол США. Отже, питома вага олійно-жирової продукції становить 53,9%.

Основними країнами-імпортерами соняшникової олії у січні-липні 2021 року були: країни ЄС (29,6%), Індія (27,2%), Китай (16,4), Ірак (7,7%).

В сучасних умовах господарювання найбільш перспективним є органічне виробництво, висока якість олійно-жирової продукції, випуск нішевих олій (високоолійної соняшникової олії, олії з льону та ін.), а також зростання попиту на рослинні жири та здорове харчування.

На ринку олійно-жирової продукції прогнозується посилення глобальної та регіональної конкуренції на сировинних ринках.

Основними факторами, які визначають рух глобального ринку та регіональних ринків (у тому числі і України) є:

- невизначеність політичних рішень та невпевненість у перспективах розвитку економіки;
- зниження темпів росту споживання;
- падіння темпів зростання глобальної економіки.

Проаналізуємо перспективи розвитку конкурентоспроможності підприємств за видами олійно-жирових культур.

Соє є перспективним напрямом для виробництва, однак на даному етапі виробники соєвої олії стикаються з низкою проблем, пов'язаних із змінами зовнішнього середовища. Так, внаслідок введення нового режиму оподаткування ПДВ значно скоротились операції із експорту сої на внутрішньому ринку, зменшились площі під посіви сої на 11%, урожай у 2020 р. знизився майже на 27%. Експерти вважали, що соє із експорту буде спрямована на внутрішню переробку на підприємствах України, внаслідок чого експорт знизиться. Однак цей прогноз не зовсім виправдався: переробка зменшилась на 24%, знизилась загальна пропозиція по урожаю, експорту сої впав на 35%.

Для України найважливішим ринком залишається Європейський Союз, при цьому існують перспективи подальшого нарощування обсягів торгівлі. Прикладом може стати ринок соєвого шроту, потреба в якому оцінюється на рівні 30 млн тонн, половину з яких Європа імпортує. Україні необхідно збільшити переробку соєвих бобів і, скориставшись нагодою, освоїти даний ринок. Очевидно, що суттєво потіснити соєвих гігантів – США, Аргентину та Бразилію не вдасться, проте можна зайняти свою нішу.

Заводи з виробництва соняшникової олії модернізуються, застосовуються сучасні технології, встановлюються лінії з рафінації, дезодорації, тому вважаємо неефективним лише експорт сирової олії.

На ринку соняшникової олії спостерігається тенденція до її переходу в категорію преміум класу, що може прискорити ріст цін та стимулювати розвиток галузі. Однак стримуючим фактором може стати бідність країн, що не дасть можливість високоолійній соняшниковій олії стати загальноживаною у світі. Так, раніше виробляли 25-30% високоолеїнової олії, а у минулому році лише 10%. Через зниження попиту скорочується виробництво.

Важливим напрямком для вітчизняних підприємств олійно-жирової галузі є освоєння ринку Китаю. Сумарний обсяг ринку рослин-

них олій Китаю складає близько 40 млн тонн (з них 36 млн тонн – для харчового споживання). Соева олія займає 42% в загальному обсязі споживання, ріпакова – 24%, пальмова – 13%.

Торгова війна Китаю і США сприяє зростанню споживання та імпорту соняшникової олії з інших країн. Також країна припинила субсидування кукурудзяної олії, що сприяє зростанню попиту на соняшникову олію. Якщо в минулому маркетинговому році Китай імпортував 0,8 млн тонн соняшникової олії, то в цьому більше – 1 млн тонн. Україна є найбільшим постачальником соняшникової олії в Китай. За 7 місяців поточного маркетингового року наша країна поставила 76,4 тис. тонн соняшникової олії в Китай.

Отже, для одержання конкурентних переваг підприємствам олійно-жирової галузі необхідно врахувати такі світові тенденції:

- зміна структури харчування та значний попит на рослинні олії, органічне виробництво та здорове харчування;

- пошук нових ринків збуту, які відкриваються в результаті торгових війн;

- враховування змін податкового законодавства, введення квот та експортних обмежень;

- інвестувати у переробку та розширення виробничих потужностей, оскільки в найближчі роки може скластись ситуація, коли в Україні буде відчуватись брак сировини для переробки і експерти не виключають, що можлива ситуація, коли Україна буде імпортувати соняшник;

- зміна модифікації та перелаштувати виробництво олій в преміум сегмент.

Органічна високоолеїнова соняшникова олія – це продукція, що виробляється на сертифікованому виробництві, з дотриманням вимог якості та екологічних стандартів на всіх етапах її виготовлення – від вирощування насіння соняшнику до виробництва олії та продуктів її переробки, їх зберігання та продажу [5]. Країни ЄС виробляють 50% соняшнику високоолеїнових сортів (переважно у Франції, Іспанії, Угорщині та Румунії). При цьому в Україні у 2019 р. лише 2,5-3% виробництва соняшника припадає на високоолеїнові сорти.

Експерти ринку олійно-жирових культур прогнозують щорічне зростання споживання високоолеїнових олій на світовому ринку на рівні 6,5 відсотків. Стимулом для розвитку даного сегменту ринку став світовий тренд здорового харчування, що привів до зростання попиту на

олію високої якості, яка є максимально корисною для організму людини та значно дешевшою в порівнянні з оливковою олією, що має аналогічні якісні характеристики.

Зростання попиту на даний вид продукції в світі є сприятливим фактором для розвитку олійно-жирового комплексу України, так як наявні природні та земельні ресурси для нарощування обсягів вирощування соняшнику саме високоолеїнових сортів, тоді як площі для збільшення насаджень оливкових дерев за кордоном обмежені. Ще одним фактором на користь економічної доцільності вирощування високоолеїнових сортів соняшнику є те, що застосовується традиційна технологія виробництва. Отже, виробники високоолеїнових сортів соняшнику можуть отримати додатковий прибуток без додаткових витрат. В свою чергу, ринкова ціна високоолеїнового соняшникового насіння є вищою порівняно із традиційним.

Виробництво органічної високоолеїнової соняшникової олії стає все більш популярним в світі, що пов'язано з усвідомленням корисності її споживання для здоров'я людей та позитивного впливу на навколишнє середовище.

Крім того, переваги органічного виробництва перед традиційним мають ряд економічних, екологічних та соціальних аспектів: економічні пов'язані з перспективою збільшення прибутковості виробництва органічної продукції та її конкурентоспроможності; екологічні полягають в збереженні навколишнього середовища в процесі виробництва; соціальні у насичені споживчого ринку якісною продукцією.

Виробництво органічної продукції є одним з найбільш прибуткових та інвестиційно-привабливих видів аграрного бізнесу в Україні. За інформацією Американської Комерційної Служби середня окупність інвестицій у вітчизняне органічне виробництво складає близько 300 відсотків. Така прибутковість пояснюється вищими цінами реалізації продукції. Різниця у вартості органічної продукції та продукції, що виготовлена за традиційною технологією сягає 60%.

Висновки. Ринок олійно-жирової продукції в Україні є одним із найперспективніших секторів аграрного виробництва. Олійно-жирова продукція користується попитом як на внутрішньому, так і на світовому ринках, де Україна займає лідируючі позиції.

Для України найважливішим ринком залишається Європейський Союз, при цьому існують перспективи подальшого нарощування обсягів торгівлі.

Отже, можна говорити про позитивну тенденцію розвитку олійно-жирового комплексу України. На наш погляд, головним орієнтиром економічної стратегії підприємств є підвищення якості та безпеки продукції. Виробники олійно-жирової продукції успішно впроваджують міжнародні системи менеджменту якості у відповідності з ISO 9001–2001 та принципами ХАССП, наявність яких зміцнює довіру споживачів до продукції, сприяє виходу на зовнішні ринки.

Основою забезпечення ефективного розвитку олійно-жирової галузі повинна стати реструктуризація підприємств, систем управління, збалансування сировинних і виробничих потужностей, врегулювання фінансових питань.

З метою забезпечення сталого перспективного розвитку ринку олійно-жирової продукції в Україні необхідно: провести реструктуризацію сировинної та технічної бази галузі; відроджувати виробництво традиційних вітчизняних олійних культур, та вводити в сівозміну нові, високотехнологічні; використовувати інноваційні технології; запровадити державне регулювання ринку олійно-жирової продукції; активізувати роботу зі зміцнення і розширення позицій України на світових ринках.

Виробництво органічної високоолеїнової соняшникової олії стає все більш популярним в світі, що пов'язано з усвідомленням користності її споживання для здоров'я людей та позитивного впливу на навколишнє середовище. Крім того, переваги органічного виробництва перед традиційним мають ряд економічних, екологічних та соціальних аспектів: економічні пов'язані з перспективою збільшення прибутковості виробництва органічної продукції та її конкурентоспроможності; екологічні полягають в збереженні навколишнього середовища в процесі виробництва; соціальні у насичені споживчого ринку якісною продукцією.

Важливим напрямом утримання високих показників експортної діяльності підприємств олійно-жирової галузі України є підвищення конкурентоспроможності продукції за рахунок забезпечення якості.

Одним із основних методів забезпечення якості продукції в сучасних умовах стає сертифікація, яка необхідна для підтвердження якісних характеристик продукції законодавчо визначеним вимогам, що передбачає підтвердження відповідності незалежною стороною продукції, процесів, послуг, систем або персоналу.

Найбільш перспективними напрямками подальшого розвитку підприємств олійно-жирової галузі України є:

- впровадження організаційно-технічних заходів для підвищення ефективності виробництва і забезпечення якості та безпечності харчових продуктів;
- застосування сучасного високоефективного устаткування для зниження енергоємності продукції підприємства;
- поступове нарощення потужностей з переробки олійного насіння, впровадження заходів по закупівлі олійної сировини для максимальної завантаженості виробництва;
- постійне поліпшення споживчих характеристик продукції з врахуванням очікуваних потреб замовників і постійний моніторинг якості продукції на відповідність міжнародним і національним стандартам;
- розширення освоєних і завоювання нових ринків збуту;
- безперервне забезпечення гідних та безпечних умов праці для працівників комбінату;
- подальший розвиток енергозалежності шляхом будівництва нової котельні для виробництва теплової та електричної енергії при спалюванні лушпиння (когенерація);
- дотримання принципів сталого розвитку;
- систематичне підвищення рівня кваліфікації та творчої активності працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буряченко О.В., Ткачук Л.М., Коваль Н.О. Конкурентоспроможність як визначальний показник ефективності діяльності підприємства. *Економіка та суспільство*. 2021. № 32. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/812>
2. Капшук С. Ринку КНР є стратегічно важливим для українських експортерів олійно-жирової продукції. URL: <https://ukroilprom.org.ua/news/stepan-kapshuk-rynok-knr-strategichno-vazhlyvym-dlya-ukraynskyh-eksporteriv-oliyno-zhyrovoy-produktsiy-273/>
3. Поточна ситуація на олійному ринку. URL: <https://ukroilprom.org.ua/news/potochna-sytuatsiya-na-oliynomu-rynku-277/> (дата звернення: 15.01.2022).
4. Гарбар В.А. Вплив галузевих особливостей на формування ринку олійно-жирової продукції в Україні. *Економіка та суспільство*. 2018. № 16. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/6>

5. Казанджі А.В. Управління виробничою та зовнішньоекономічною діяльністю підприємств олійно-жирового комплексу України : дис. ... к-та екон. наук : 08.00.04 / Одеськ. держ. аграрн. ун-т. Одеса, 2019. 273 с.

REFERENCES:

1. Buryachenko O.V., Tkachuk L.M., Koval N.O. (2021) Konkurentospromozhnist yak vyznachalnyy pokaznyk efektyvnosti diyal'nosti pidpryyemstva [Competitiveness as a determining indicator of the efficiency of the enterprise]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and society*, 32. Retrieved from: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/812> (in Ukrainian)
2. Kapshuk S. (2021) Rynok KNR ye stratehichno vazhlyvym dlya ukrayins'kykh eksporteriv oliyno-zhyrovoyi produktsiyi [The Chinese market is strategically important for Ukrainian exporters of oil and fat products]. Retrieved from: <https://ukroilprom.org.ua/news/stepan-kapshuk-rynok-knr-strategichno-vazhlyvym-dlya-ukraynskyh-eksporteriv-oliyno-zhyrovoy-produktsiy-273/> (in Ukrainian)
3. Potochna sytuatsiya na oliynomu rynku [The current situation in the oil market]. Retrieved from: <https://ukroilprom.org.ua/news/potochna-sytuatsiya-na-oliynomu-rynku-277/> (in Ukrainian)
4. Garbar V.A. (2018) Vplyv haluzevykh osoblyvostey na formuvannya rynku oliyno-zhyrovoyi produktsiyi v Ukraini [Influence of industry characteristics on the formation of the market of oil and fat products in Ukraine]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and society*, 32. Retrieved from: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/6> (in Ukrainian)
5. Kazanji A.V. (2019) Upravlinnya vyrobnychoyu ta zovnishn'oekonomichnoyu diyal'nistyu pidpryyemstv oliyno-zhyrovoho kompleksu Ukrainy [Management of production and foreign economic activity of enterprises of the oil and fat complex of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Odessa. (in Ukrainian)